

УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ РЕЕМІГРАЦІЇ
НА ЕТАПІ ІНТЕГРУВАННЯ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУMANAGEMENT OF REEMIGRATION PROCESSES
ON THE STAGE OF INTEGRATION OF UKRAINE TO THE EUROPEAN SPACE

У статті проаналізовано міграційний рух населення України за 2009 – 2017 роки. Світовий досвід переконливо свідчить, що трудова міграція забезпечує безперечні переваги як країнам, що приймають робочу силу, так і країнам, які її постачають. Разом з тим, міжнародна еміграція робочої сили породжує й гострі соціально-економічні проблеми. Окреслено негативні та позитивні наслідки трудової міграції для країн – донорів та країн – реципієнтів. Наголошено на необхідності запозичення міжнародного досвіду програм реінтеграції, створенні сприятливих умов для інвестицій коштів мігрантів. Проаналізовано чисельність громадян України, які отримали на території європейського союзу статус довготривалого мігранта. В контексті зазначеного, актуалізується потреба у проведенні дослідження особливостей повернення людського капіталу в Україну для сприяння не лише демографічному, але й соціально-економічному розвитку держави.

Ключові слова: міграції, міграційні процеси, рееміграція, міграційні виклики, державна міграційна політика.

В статье проанализировано миграционное движение населения Украины за 2009-2017 годы. Мировой опыт убедительно свидетельствует, что трудовая миграция обеспечивает несомненные преимущества как странам, принимающим рабочую силу, так и странам, которые ее поставляют. Вместе с тем, международная эмиграция рабочей силы порождает и острые социально-экономические проблемы. Определены негативные и позитивные последствия трудовой миграции для стран – доноров и стран – реципиентов. Отмечена необходимость заимствования международного опыта программ реинтеграции, создания благоприятных условий для инвестиций средств мигрантов. Проанализирована численность граждан Украины, которые получили на территории европейского союза статус долгосрочного мигранта. В контексте указанного, актуализируется потребность в проведении исследования особенностей возвращения человеческого капитала в Украину для содействия не только демографическому, но и социально-экономическому развитию государства.

тально свидетельствует, что трудовая миграция обеспечивает несомненные преимущества как странам, принимающим рабочую силу, так и странам, которые ее поставляют. Вместе с тем, международная эмиграция рабочей силы порождает и острые социально-экономические проблемы. Определены негативные и позитивные последствия трудовой миграции для стран – доноров и стран – реципиентов. Отмечена необходимость заимствования международного опыта программ реинтеграции, создания благоприятных условий для инвестиций средств мигрантов. Проанализирована численность граждан Украины, которые получили на территории европейского союза статус долгосрочного мигранта. В контексте указанного, актуализируется потребность в проведении исследования особенностей возвращения человеческого капитала в Украину для содействия не только демографическому, но и социально-экономическому развитию государства.

Ключевые слова: миграции, миграционные процессы, реэмиграция, миграционные вызовы, государственная миграционная политика.

УДК 314.743

Смутчак З.В.

к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту, економіки, права та туризму

Льотна академія Національного авіаційного університету

The development of international processes of globalization, the growth of the role of transnational corporations, and the expansion of international investment activity has significantly intensified migratory processes. In almost every country, one way or another, emigration of a highly skilled workforce is taking place. This is a rather big problem, which can turn into a national catastrophe for a number of countries. Migratory movements of the population can not be prohibited, since the right to free choice of place of residence and employment is regulated by the highest legislative acts. Instead, in order to mitigate the negative effects, it is necessary to stimulate re-emigratory processes by directing resources to those categories of labour migrants with the highest intellectual-labour potential and returning them economically and socially grounded. It will simultaneously mitigate the demographic situation, increase the potential of migration from the point of view of the state's development and stimulate sustainable economic development. The world experience convincingly shows that labour migration provides unquestionable obstacles to both the labour force and the countries supplying it. At the same time, the international emigration of the labour force also generates sharp social and economic problems. The negative and positive consequences of labour migration for donor countries and recipient countries are outlined. The necessity of borrowing international experience of reintegration programs, creating favourable conditions for migrants' investments is stressed. The article analyzes the migratory movement of Ukraine in 2009-2017 and the number of Ukrainian citizens who have received the status of a long-term migrant in the European Union. The basis for the returning of emigrants in Ukraine is the creation of decent working conditions and fair payment, social protection at a level not worse than in recipient countries. In the context of the above, the need to study the peculiarities of returning human capital to Ukraine is urgently needed to promote not only demographic but also social and economic development of the state.

Key words: migration, migratory processes, reemigration, migratory challenges, state migration policy.

Постановка проблеми. Із розвитком міжнародних процесів глобалізації, зростання ролі транснаціональних корпорацій, розширенням міжнародної інвестиційної діяльності істотно активізувалися процеси трудової міграції. Майже у кожній країні тією чи іншою мірою відбуваються міграційні процеси, що включають міграцію висококваліфікованої робочої сили. Це є досить великою проблемою, що може перерости для ряду країн у національну катастрофу. Саме для нашої країни це явище становить особливий інтерес. З проголошенням незалежності України процеси трудової міграції українців істотно активізувалися. Особливої актуальності набуває відсутність достатньої та однозначної інформації щодо масштабів і регіональних особливостей еміграції українців за кор-

дон та кількісних потоків міграційного капіталу, розміри яких становлять вагомий частку соціального та інвестиційного фінансового ресурсу країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Передумови виникнення міграційних процесів та їх наслідки висвітлюються в науковій літературі багатьма вченими – економістами, зокрема А. Круглашовим, Е. Лібановою, М. Романюком, О. Малиновською, В. Макаром, В. Трощинським, У. Садовою та ін. [4; 6; 7; 8].

Постановка завдання. Метою статті є дослідження процесів управління рееміграції в Україні на етапі інтегрування країни до європейського простору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Феномен української діаспори як частини світового

українства є унікальним явищем нашої культури, нашої історії. Масові переселення українців за кордон починаються у другій половині – наприкінці XIX ст. На сьогодні, за різними оцінками, понад 30% етнічних українців (понад 20 млн.) живуть за межами України, є громадянами інших держав [1].

Надзвичайно актуальним є вивчення економічної сутності міжнародної міграції, причини, мотиви, які породжують міграцію робочої сили, її вплив на соціально-економічний розвиток країни, дослідженню світового досвіду регулювання міграційних процесів та можливості його використання в Україні. За даними служби статистики з посиланням на дані Державної міграційної служби України, протягом 2016 року за до інших країн на постійне місце проживання емігрувало всього 6 465 громадян, натомість прийняли рішення щодо подальшого постійного проживання в Україні, тобто іммігрували до нашої держави у двічі більше громадян – 14 311 осіб. Відмічається міграційний приріст населення у 7846 осіб. У 2015 році ця ситуація кардинально не змінилась: емігрувало з України 21409, іммігрувало ж 30650, знову спостерігається міграційний приріст населення. В той же час протягом 2017 року вибуло за межі країни майже втричі більше ніж у 2016 році – 20234 осіб (рис. 1).

Ці дані є наближеними до реальних оскільки неможливим є точний підрахунок за умов військових дій та проведення антитерористичної операції. Основною причиною що стимулювала високу інтенсивність міграційного руху населення в Україні стали анексія Криму, військові дії на Донбасі, тероризм і посягання на територіальну цілісність та суверенітет країни. При цьому в останні десятиліття Україна була ареною активних еміграційних процесів. За оцінкою Світового банку країна входить до п'ятірки найбільших постачальників емігрантів у світі, поступаючись лише Мексиці, Індії, Китаю та Росії. З кожним роком даний показник

зростає, що збільшує чисельність українців, які працюють за кордоном тимчасово та на постійній основі, використовуючи свої знання та навички на благо інших країн [3].

Щодо незаконної зовнішньої трудової міграції, то вона з України є набагато більшою. Зарубіжним роботодавцям вигідно мати справу з нелегальними трудовими мігрантами, бо особи, які прибули в країну з метою заробітку на незаконних підставах, не мають юридичного та соціального захисту. Більше того вони змушені погоджуватись на будь-яку роботу – сезонну, важку і небезпечну, тарифні ставки, що встановлюються їм значно нижчі, ніж громадянам своєї країни. Зовнішні трудові мігранти з України в багатьох країнах вимушені працювати продовжений робочий день та за шкідливих умов праці, мають обмежений або зовсім не мають доступу до медичної допомоги і соціального захисту, незахищені від низької оплати праці, професійних травм, хвороб.

Світовий досвід переконливо свідчить, що трудова міграція забезпечує безперечні переваги як країнам, що приймають робочу силу, так і країнам, які її постачають. Разом з тим, міжнародна еміграція робочої сили породжує й гострі соціально-економічні проблеми.

Країни, що приймають робочу силу, отримують при цьому такі переваги:

- внаслідок зменшення витрат виробництва підвищується конкурентоспроможність товарів, які виробляються країною, що пов'язано з більш низькою ціною іноземної робочої сили;
- іноземні робітники, створюючи додатковий попит на товари та послуги, стимулюють зростання виробництва і додаткову зайнятість у країні перебування;
- при імпорті кваліфікованої робочої сили країна, що її приймає, економить на витратах на освіту та професійну підготовку;

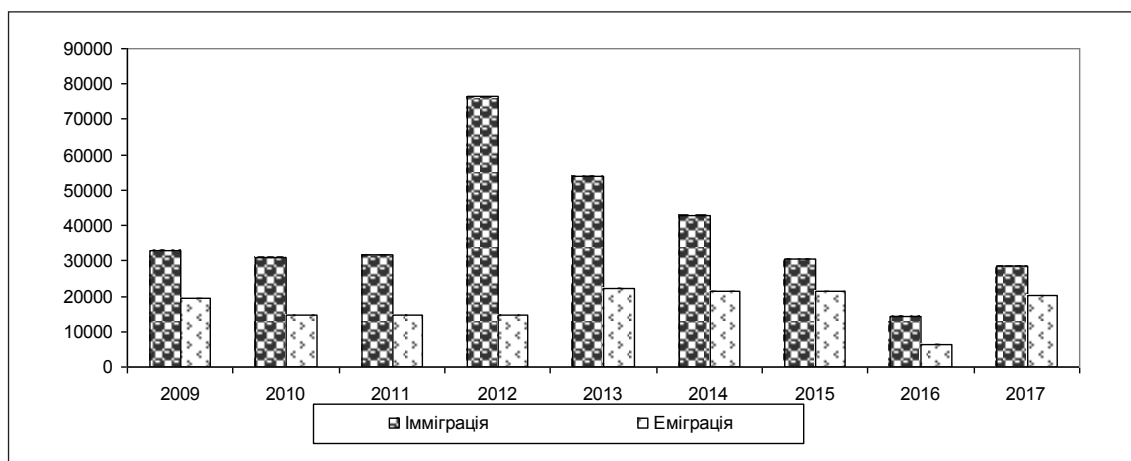

Рис. 1. Міграційний рух населення України

Джерело: побудовано за даними [2]

– іноземні робітники часто розглядаються як певний амортизатор у випадку кризи та безробіття;

– іноземні робітники не забезпечуються пенсіями і не враховуються при реалізації різного роду соціальних програм.

Однак країна-реципієнт трудових ресурсів неминує зіткнеться і з негативними наслідками трудової міграції, головними з яких будуть:

– демпінг на ринку праці і в сфері послуг, що призводить до зниження заробітної плати місцевих працівників;

– посилення конкуренції за робочі місця, ускладнення ситуації на внутрішньому ринку робочої сили оскільки мігранти займають робочі місця, виконуючи роботу, в якій могло б бути задіяно місцеве населення;

– зростання безробіття, викликаного масовим припливом мігрантів;

– збільшення чисельності мігрантів є чинником ускладнення житлових проблем, а також збільшення витрат на соціальні, мовні, навчальні програми;

– зниження ефективності і продуктивності праці через викликаних використанням більш дешевої робочої сили проблем з впровадженням працезберегаючих технологій;

– значну частку заощаджень мігранти відправляють на батьківщину, що не сприяє підвищенню їх платоспроможного попиту в приймаючому суспільстві і реінвестування капіталу в економіку країни-реципієнта;

– стихійний приплив трудових мігрантів і відсутність координації пропозиції з реальним попитом на робочу силу призводять до неефективного використання потенціалу мігрантів внаслідок їх концентрації не в галузях і регіонах, які відчувають потребу в додатковій робочій силі, а там, де можна розраховувати на швидкий і не завжди легальний заробіток;

– масові економічні (контрабанда, незаконні фінансові операції) і кримінальні правопорушення;

– негативне ставлення місцевого населення до мігрантів в цілому;

– мігранти можуть повністю заперечувати культуру приймаючої країни, намагатися нав'язати свою власну, провокуючи тим самим міжетнічні конфлікти.

Як і кожна країна-експортер, країна-імпортер трудових ресурсів стикається і з негативними, і з позитивними наслідками трудової міграції. До останніх відносяться такі аспекти:

– зниження рівня безробіття та неповної зайнятості в країнах-донорах;

– створення робочих місць, підвищення рівня життя населення і пом'якшення бідності завдяки інвестуванню мігрантами і фірмами-посередниками грошових коштів в народне господарство країни походження. Крім того, грошові перекази під-

силюють позиції національної валюти, згладжують коливання зовнішньоторговельної кон'юнктури, прискорюють темпи зростання ВВП і ВВП, збільшують золотовалютні ресурси;

– підвищення кваліфікації трудових мігрантів, які працюють за кордоном, придбання ними нових виробничих і організаційних навичок, що приводить до підвищення ефективності і продуктивності праці в подальшому;

– працевлаштування мігрантів з низьким рівнем освіти; створення бізнесу в сфері послуг країни-реципієнта;

– накопичення стартового капіталу для створення малих і середніх підприємств після повернення мігранта додому, що сприяє формуванню в країні-донорі середнього класу;

– виникнення спільних підприємств, збільшення товарообігу між країною-експортером і країною-імпортером трудових ресурсів.

Однак слід враховувати, що наведені вище позитивні моменти є суто тимчасовими і не сприяють довгостроковому розвитку трудових ресурсів країни-експортера. Саме тому Україні необхідно запозичувати міжнародний досвід програм реінтеграції. Уряд міг би сприяти виїзду трудових мігрантів за кордон, а потім надавати їм допомогу при поверненні на батьківщину. Це може відбутися за прикладом Німеччини, куди з початку 1960-х років приїздили на роботу турки, іспанці і португальці. Реемігрантам, які хочуть розпочати власний бізнес в Україні, допомога держави необхідна саме на початковому етапі.

Як слушно зауважує Олена Малиновська, що крім таких заходів, необхідно насамперед створити сприятливі умови для інвестицій коштів мігрантів. Після повернення додому їм необхідна кредитна підтримка, яка поки не передбачена законом. Оскільки, в Україні видача кредитів реемігрантам не розвинена, а уряд не допомагає трудовим мігрантам, які повернулися на батьківщину [4].

Отже, зворотна трудова міграція (рееміграція) є важливою складовою міжнародних міграційних процесів. Сьогодні в Україні спостерігаються тенденції до компенсації еміграційних відтоків економічно активного населення імміграцією осіб переважно азійського походження, що чинить істотний негативний вплив на якісний склад населення України. Прибуття значної кількості іммігрантів приведе до порушення ментальної цілісності населення України та внутрішньої рівноваги суспільства, труднощів взаємоадаптації корінного населення та іммігрантів. Разом з цим, чисельність населення в Україні зменшиться і, як наслідок, посилиться деформація статево-вікової структури населення. Крім того, світова фінансово-економічна криза, попри очікування деяких експертів, не сприяла масовому поверненню українських трудових мігрантів. У контексті цього слід зазна-

чити, що уже у 2008 р. середній рівень безробіття серед іммігрантів у країнах ЄС був на 4% вищим, ніж серед корінного населення, співвідношення часток осіб, які перебували під ризиком бідності та соціального відторгнення, серед корінного населення та іммігрантів зросло: наприклад, у Греції частка осіб, які перебували під ризиком бідності, для іммігрантів становила 45%, а для корінного населення – 23%; в Іспанії – 32% та 18% відповідно, у Чеській Республіці – 30% та 13% відповідно, в Італії – 34% та 22%). Цим і пояснюється необхідність розробки державних важелів сприяння зворотній міграції українців як одного з факторів сприяння демографічного розвитку України.

Переважання короткотермінових поїздок за кордон, яке засвідчує, що центр життєвих інтересів мігрантів залишається в Україні, частково може пояснюватися тим, що, як уже зазначалося вище, особи, які виїхали за кордон всією сім'єю і є по суті переселенцями, не потрапили до вибірки обстеження. Дані країн призначення свідчать, що чисельність українців, які проживають там на постійній основі, стабільно зростає. Так, за даними Євростату, чисельність громадян України, які отримали на території ЄС статус довготривалого мігранта, що забезпечує всю повноту прав постійного мешканця і надається після п'яти років легального проживання, стабільно зростає. Протягом останніх 10 років вона збільшилася майже вдвідесятеро (рис. 2). І це без урахування мігрантів, які вже встигли набутися громадянство країн перебування. Лише протягом 2016 року громадянство держав ЄС набули 24,1 тис. українців. Вони посіли перше місце серед натуралізованих іноземців в Чехії, Польщі та Румунії. І якщо щодо Румунії можна припустити, що йдеться про українців Буковини, які мають право на румунське громадянство, хоча й не мігрують до Румунії, то у випадку Чехії та Польщі набуття громадянства можливе лише для

переселенців. Враховуючи несприятливі демографічні тенденції поступова трансформація частини тимчасової трудової міграції у переселенську є для України найбільш серйозною обумовленою міграцією небезпекою.

Варто врахувати, що нині українські трудові мігранти в країнах перебування сформували досить потужний людський капітал, який включає: володіння досвідом ведення малого та середнього бізнесу та інформацією щодо перспективних видів економічної діяльності; володіння стартовим фінансовим капіталом; знання іноземних мов; набуті досконалі особисті риси, зокрема, цілеспрямованість наполегливість, здатність до самоорганізації.

В контексті зазначеного, актуалізується потреба у проведенні дослідження особливостей повернення цього капіталу в Україну для сприяння не лише демографічному, але й соціально-економічному розвитку держави. Метою дослідження повинно бути, насамперед, виявлення реальних потреб трудових реемігрантів та чинників, що можуть вплинути на процес їх повернення, і, в кінцевому результаті, це дасть можливість розробити механізми сприяння поверненню українських трудових мігрантів, їх успішній реінтеграції та ефективному використанню їхнього капіталу. На жаль в Україні питання повернення трудових мігрантів попри свою актуальність до цього часу вивчалось в основному соціологами з метою виявлення типів поведінки мігрантів, видів адаптації за кордоном та ресоціалізації в Україні. Тобто дослідження реемігрантів як трудового ресурсу в Україні практично не здійснювалося. Небажання мігрантів, пасивне ставлення до проведення подібних досліджень не дозволяє всебічно висвітлити проблему.

Нагальність питань розробки політики рееміграції на сучасному етапі розвитку економіки України відображає нова стратегія управління процесами регіонального відтворення її трудового потенціалу.

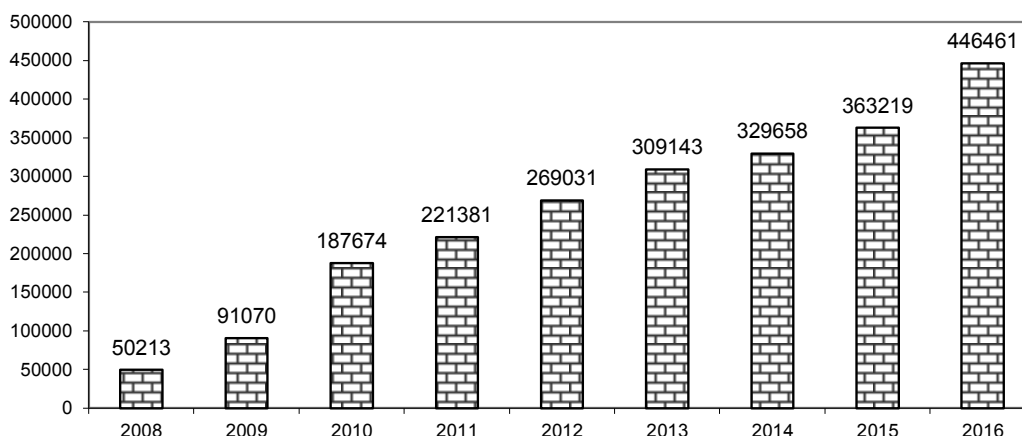

Рис. 2. Чисельність громадян України, які мали дозволи на проживання в ЄС як довготривалі мігранти на 31 грудня відповідного року (за даними Євростату)

В умовах глобалізації інтенсифікація міжнародних міграційних процесів є невід'ємним атрибутом світового господарства, що зумовлює як позитивні, так і негативні наслідки. Враховуючи тенденції до відтоків економічно активного населення України, яке володіє значним інтелектуально-трудоваим потенціалом, надмірна міграція несе цілу низку ризиків в сфері демовідтворення, функціонування соціально-трудоваих відносин, збереження й примноження культурних цінностей і є загрозливим явищем з точки зору довготермінової стратегії розвитку держави [5].

Висновки з проведеного дослідження. Зауважимо, що підґрунтям для повернення емігрантів в Україні є створення належних умов праці та справедлива її оплата, соціальний захист на рівні не гіршому ніж в країнах – реципієнтах. Необхідним є, з позицій збереження інтелектуального потенціалу країни, вживання низки заходів, а саме – внутрішніх, спрямованих на макроекономічну стабілізацію та оздоровлення економіки (створення робочих місць, розширення іноземного інвестування тощо) і зовнішніх, які мають забезпечити цивілізовані форми виїзду працівників за кордон та можливість їх вільного повернення з-за кордону, а також гарантії нашим співвітчизникам захисту їхніх прав за кордоном.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гайдуцький А. Масштаби потоків міграційного капіталу в Україну. *Вісник НБУ*. 2007. № 4. С. 11–14.
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Українці масово емігрують за кордон: міфи та реальність. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/my/life/ukrainsi-masovo-emigruyut-za-kordon-mifi-ta-realnist.htm>
4. Як повернути українських мігрантів? URL: www.dw.com/uk/як-повернути-українських.../a-164765911
5. Рісна Р. Трансформації міграційних процесів в Україні та заходи адаптації трудових реемігрантів. URL: http://www.vuzlib.su/articles/4417-Трансформації_міграційних_процесів_в_Україні_та_заходи_адаптації_трудоваих_реемігрантів/1.html
6. Smutchak Z., Romanjuk D. Migratory threats to national security of Ukraine: current challenges and ways of regulation. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2016. Vol. 2. No. 3. P. 107–112. DOI: 10.30525/2256-0742/2016-2-3-107-112
7. Малиновська О.А. Політика сусідніх країн щодо співвітчизників як інструмент поповнення людських ресурсів: виклики та уроки для України. *Стратегічні пріоритети*. 2013. № 3(28). С. 138–146.
8. Зовнішні трудові міграції населення України / За ред. Е.М. Лібанової, О.В. Позняка. Київ : РВПС України НАН України, 2002. 206 с.